

**Муниципальное бюджетное образовательное учреждение
средняя общеобразовательная школа им. Бавун-оол У.А. с. Элегест Чеди-Хольского кожууна РТ**

Согласовано

заместитель по ВР

Л.М. Кыргыз /Кыргыз Л.М./
« 31 » 08 2024 г.

Утверждено
директор школы
Тулун Н.М.-Х.
приказом № 3 от « 31 » 08 2024 г.

**РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
ВНЕУРОЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
«УЛУСЧУ УЖУРЛАР»
ДЛЯ 5 КЛАССА
НА 2024/2025 УЧЕБНЫЙ ГОД**

Составитель программы
Оюн Маргарита Саян – ооловна
педагог дополнительного образования

с.Элегест 2024г.

Тайылбыр бижик

Ужур билир кижидээрге ада-иезинин
адын доуракка бораштырбас кижилер,
Чонунун толептиг оолдары
болгаш кыстары болур
М.Б.Кенин-Лопсан

5 класстын оореникчилеринге таарыштыр тургускан « Улусчу ужурлар» деп программаны Тыва Республиканын алдарлыг башкызы Г.Д.Сундуйнун «Улусчу ужурлар» (2005) болгаш тоогу эртемнеринин доктору, эртемден-этнограф М.Б.Кенин-Лопсаннын «Тыва чоннун бурунгу ужурлары» (1994) деп номнарынга ундезилеп тургускан. « Улусчу ужурлар» деп программа Россия Федерациязынын ооредилгеге хамаарышкан федералдыг куруне стандартынын кижизидилге талазы-биле угланыышкынынын болгаш этнокультурлуг кезээнин боттандырылгасы болуп турар.

Бистин огбелеривис чаш кижилерни ужур сагыыр толептиг кижилер кылдыр кижизидип чораан. Ужурну сагып чоруур кижиде мозулуг болгаш культурлуг кижиде. Кижинин чараш чаны, сагыш-сеткил культуразы, шажын-чудулгези, сагыыр чанчылдары, эрттирер езулалдары, идик-хепти аянныг кылдыр кедери, улуг кижилерни хундулээри, ак сеткилдиг болуру, ажил-ишке хандыкшыыры, торээн чуртунун езулуг хамаатызы болуру ужурнун ыдыктыг негелделерин сагыыры-биле холбашкан. Чоннун ыдыктыг ужурларын сагып оскен уруг бугу назынында биче сеткилдиг, дузааргак, ажилгыр, эскериичел, хундулээчел кижиде болур. Ужур билбес кижидээрге базым бурузунде частырыглар кылыр, ажил кылырындан чалгаараар, оорланыр, кем-херек уулгедир, арагага хандыкшыыр, ыядыр арны чок амытан болур.

Программанын кол сорулгасы – оореникчилернин мозу-будужун тыва улустун улусчу ужурларынга, чанчылдарынга, толептиг кижилернин дуржулгасынга, амыдыралда бар бугу-ле чараш чуулдерге даянып тургаш хевирлээр. Программа «Тайылбыр бижиктен», « Чугула билиишкиннерден», «Ажыглаан литературадан», « Капсырылгалардан» тургустунган.

Оореникчилернин хар-назыны **5-ки** класстын **12-13** харлыг оореникчилери. **Угланыышкыны (направление)**- мозу-будуш айтырыгларын ооредири (духовно-нравственное).

Программаны ооредирде чедип алыр кол онаалгалары (задачи):

1. Янзы-буру темаларнын онаалгаларындан дараазында туннелдерни (продукт работы):

- ☐ Дыннадыглар, рефераттар, чуруктар, кроссвордтар дузазы-биле ажилдаар
- ☐ Эртем-шинчилел ажилдарынын эге чадаларынга ооредир (реферат, доклад, дыннадыг, класс улгаткан тудум эртем-шинчилел ажилдары кылырынга).
- ☐ Электроннуг информация – биле (интернет четкилери-биле) презентация кылып ооредир.

5 класска « Улусчу ужурлар» деп курсту дооскан оореникчилернин билинге негелделер:

- ☐ Улусчу ужурларга хамаарышкан кол терминнерни билири, оларны аас болгаш бижимел чугаага ажыглап турары;
- ☐ Ооренген улусчу чанчылдарынын, ужурларынын , езулалдарынын аттарын шын адап, оларны каяа, кажан, канчаар ажыглаарын ылап билири;
- ☐ Ооренген чогаалдарынын мозу-шынар талазы-биле унезин, оон амыдыралга ажыктыын илередип шыдаары.

5-ки класстың тематиктиг планы (34 шак)

№	Темалары	Шагы	Кичээлдин эртер хүнү	
			план езуга ар	херек кырында эрткен үези
1	Кирилде кичээл: «Улусчу уjurлар» деп эртемнин уjur-утказы болгаш сорулгалары	1	04.09.2024	
2	Эртемден-этнограф, хам чудулгенин шинчилекчизи М.Б.Кенин-Лопсантава чоннун чаагай чанчылдарынын , уjurларынын ундезилекчизи-видео-кичээл	2	11.18.09.2024	
3	Бойдус болгаш улусчу уjurлар. Амылыг бойдус.Куштар.	1	25.09.2024	
4	Тыва улустун оран дугайында билиишкени. Оран дугайында чалбарыглар.	1	02.10.2024	
5	Уш оран дугайында.	1	16.10.2024	
6	Дээр. Дээр чадаары.	1	23.10.2024	
7	Хун, ай календары.	1	06.11.2024	
8	Хун дуртунун календары.	1	13.11.2024	
9	Чайгы хун дуртунун ажил-агый календары.	1	20.11.2024	
10	« Белек» деп тыва улустун ырызында Хун,Ай,Чер, Дээр, Ортемчей эн-не унелиг деп билиишкинни билиндирер	1	27.11.2024	
11	« Монге аржаан» деп тоолчургу чугаага дискуссия тургузар	1	04.12.2024	
12	Сылдыстар. Сылдыстар болгаш сылдыстар болуунун дугайында тоолчургу чугаалар.	1	11.12.2024	
13	Сылдыстар дугайында тыва улустун тоолчургу чугаалары	1	18.12.2024	

14	Кижиг бурузунун хууда сылдызынын дугайында билиишкин.	1	25.12.2024	
15	Тыва авалыг планета- Надя Рушеваны дугайында.	1	15.01.2025	
16	Чер. Чернин бодарааны.	1	22.01.2025	
17	Черге йорээл.	1	29.01.2025	
18	Бяш.Делегей бяжы.	1	05.02.2025	
19	Тыва улустун ыяшка хамаарылгазы.	1	12.02.2025	
20	Ыдык ыяштар	1	19.02.2025	
21	Тыва улустун ыяшка хамаарылгазы.	1	26.02.2025	
22	Чон бурузунде ыяштарнын ангы-ангы уткалары	1	05.03.2025	
23	Унуштер.Эмнээшкин, езулалдарга хамаарышкан унуштер.	1	12.03.2025	
24	Чадан унуштер.	1	19.03.2025	
25	Шенне чечээ	1	02.04.2025	
26	Торээн черим даштары	1	09.04.2025	
27	Чурт-девискээр даштары	1	16.04.2025	
28	Даштар.Ойнаар даштар,суг даштары. Каасталга даштары.	1	23.04.2025	
29	Чонар, толге даштары	1	30.04.2025	
30	Тоогу-тураскаал даштары, чурт-девискээр даштары (Бижиктиг-Хая, Уттуг-Хая)	1	07.05.2025	
31	Арт-сын, ыдыктыг тос танды.	1	14.05.2025	

32	Суг дугайында тоолчургу чугаалар. Аржаан.	1	21.05. 2025	
33-34	От.Отка чалбарыыры. От чаяачы. Чайгы онаалгалар. Сумелер.	2	28.05. 2025	

Ажыглаан литература

1.Г.Д.Сундуй «Улусчу ужурлар». Кызыл ,2005.

2. М.Б.Кенин-Лопсан «Тыва чоннун бурунгу ужурлары».- Кызыл: издательство «Новости Тувы», 1994.а

3.Алдай-Буучу Кызыл,1993

4.Байыр-оол С.Б. Тыва чоннун бурунгу ужурларын болгаш чанчылдарын оорениринин программазы Кызыл, 2002

5.Бартан О.О. Тываларнын национал чеми болгаш чем унуштер.Кызыл 1997

6.Даржа В.К. Лошадь в традиционной практике тувинцев кочевников. Кызыл,2003.

7 .Кызырыкпай Б.О. Эрнин эреси .Кызыл, 2001.

8.Камычек Я. Вежливость на каждый день. Москва «Знание»,1994.

9.Адыг –Тулуш К.Т .Скиф хун турук уранхайнын хуулгаазын тывалары.Кызыл,2014ар 204

10.Кенин – Лопсан М.Б. Тыва чоннун бурунгу ужурлары.Кызыл,2013.